

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΜΑΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Τοῦ κ. ΜΙΧΑΗΛ ΠΕΡΑΝΘΗ

Θεμελίωση προϋποθέσεων

Τὸ πρόβλημα εἶναι γενικώτερο, βαθύτερο, δξύτερο, σχετιζόμενο μὲ τὴν ἐθνική μας ὑπόσταση καὶ τὴν πολιτιστική μας διάπλαση. Εἶναι πρῶτα πρόβλημα παιδείας καὶ γενικῆς ἀγωγῆς, πὺ θὰ παγιώσῃ μόνιμες συνθήκες στέρεης πνευματικῆς παράδοσης. Καί, σὰν ἀπόρροια, ἔρχεται τὸ πρόβλημα τῆς λογοτεχνίας, ἀπρογραμμάτιστης κι' αὐτῆς, πὺ ἀπὸ σύμπτωση ὡς τώρα ἔτυχε νὰ δώσῃ καὶ ὠραίες σελίδες, χωρὶς νᾶχη κατακτῆσῃ σταθερὰ μιὰ ποιοτική στάθμη καὶ χωρὶς νὰ διαφαίνωνται ἐλπίδες πὺς θὰ τὸ κατορθώσῃ στὸ μέλλον. Γιατὶ πίσω τῆς χαί- νει ἡ στραδῆ διαδρομῆ καὶ μπρὸς τῆς διανοίγονται ἀντιπνευματικοὶ ὄροι.

Ἀρεσκόμεθα νὰ πιστεύουμε ὅτι συμβαδίζουμε μὲ τὴ Δύση, ἐνῶ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια παραμονεύουν ἀβυσσαλέα κενά. Ἐπιπόλαιοι μιμητισμοὶ ψευτίζου- τὶς ἐκδηλώσεις μας κι' ἀποδεχόμεστε φενάκες, ἐν γνώσει μας ἢ ὄχι, γιὰ νὰ ἐπαναπαυώμαστε σὲ ἀφελῆ ξεγελάσματα.

Τὸ δυτικὸ ἐπίπεδο, γιὰ νὰ κερδίσῃ τὸ ὄψος του, ἐθήτευσε σὲ ὠριμένη διαδρομῆ. Ποτίστηκε στὰ νάματα τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ πνεύματος, πὺ γιὰ νὰ μᾶς εἶναι ἀκόμη ἀπροσέγγιστο, ἀγνωστο, ἢ σχολικῶς ἐχθρικό. Καὶ ἀσκήθηκε ἐπί- μονα, ἀδιάλειπτα, συστηματικά, πλάθοντας καλλιεργημένα σύνολα, μεσ' ἀπὸ τὰ ὅποια ξεπήδησαν τὰ προικισμένα ἄτομα.

Παρόμοια διαδρομῆ, σ' ἐμᾶς, τὴν κατέστησε ἀνέφικτη ἢ ὑποτέλεια. Χάθη- καν, σχεδόν, τετρακόσια χρόνια. Ἄλλὰ χάθηκαν, περίπου καὶ τὰ ἑκατὸν σαράντα τοῦ ἐλεύθερου βίου μας, ἀπὸ ποικίλες κακοδαίμονίες. Τὸ ἔδαφος δὲν κερδίζεται μὲ ἄλλματα. Τὸ κέρδος εἶναι ἀνύπαρκτο, ὅταν λείπουν οἱ ἐνδιάμεσοι κρίκοι τῆς συνέ- χειας. Πρέπει νὰ ξαναρχίσουμε ἀπ' τὴν ἀρχή, μ' ἕναν ὑπεύθυνο προγραμματισμό. Νὰ περάσουμε, μὲ τὴ σειρά μας, ἀπ' τὴν ἴδια σταδιακῆ ἀνέλιξη, πὺ ὁπωσδή- ποτε θὰ τὴν διέλθουμε ταχύτερα. Γιατὶ ὁ δρόμος μᾶς εἶναι οἰκετός.

Οἱ βασικοὶ στόχοι

Ὁ προγραμματισμός, ξεκινώντας ἀπ' τὶς πηγές, πρέπει νὰ τείνῃ σιγῆν ἀξιοποίηση τῆς πνευματικῆς μας κληρονομίας. Νὰ οἰκειωθοῦμε τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα, μετουσιώνοντάς το σὲ μορφές ζωῆς. Νὰ γνωρίσουμε τὸ λησμονημένο Βυζάντιο. Νὰ

πονέσουμε τούς άγνωσμένους τῆς σκλαβιάς. Τά κλειδωμένα σεντούκια μέ τούς προγονικούς θησαυρούς; κρύβουν τό μυστικό τῆς φυλετικῆς μας συνέχειας, κρύβουν τή σύνθεση τῆς ἑλληνικῆς ἀρετῆς, δείχνουν τό δρόμο τῆς ἱστορικῆς μοίρας μας. Φορτωμένοι αὐτογνωσία, πίκρα καί περηφάνεια θά δοῦμε δλοκάθαρα τήν πορεία μας καί θά ἐπωμισθοῦμε τήν εὐθύνη μας, ὄχι σάν σταυρὸ μαρτυρίου, ἀλλὰ σάν στέφανο νίκης.

Μέ τὰ θησαυρίσματα αὐτά θά διαπλασθῇ τό κοινό μας. Καί τό σχολικό, καί τό ἀναγνωστικό καί τό πλατὺ κοινό, τοῦ συνόλου. Αὐτὸ ποῦ δνομάζουμε καλλιέργεια δὲν πρέπει νὰ περιορισθῇ στὰ πλαίσια ἑνὸς ἐπαγγέλματος. Ἄλλὰ νὰ ἐκταθῇ σ' ὅλη τῇ γῆ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ψυχικὴ ἄρση, ἡ πνευματικὴ ἀγωγή, ἡ ἐσωτερικὴ συγκρότηση νὰ γίνῃ κοινὸ γνώρισμα ὄλων, ἀσχέτα πρὸς τὴν οἰκονομικὴν διαβάθμιση καί τὸν πρακτικὸ ἢ ἐπιστημονικὸ τους προσανατολισμό.

Ἰπὸ τίς προϋποθέσεις αὐτές, ποῦ ἀπαιτοῦν πίστη καί μακρόπνοο σχεδιασμό, θά δημιουργηθοῦν οἱ νέοι πνευματικοὶ φορεῖς καί θά διαχυθῇ νέα ἀκτινοβολία. Τότε καί ἡ λογοτεχνία μας θά ἀπεκδυθῇ τὴν ἐρξαιτεχνίζουσα μακκαριότητά της γιὰ νὰ περάσῃ στὸν στίβο τῆς ζωντανῆς δημιουργίας, γόνιμα ὑφασμένη μέ τὴν μοίρα τοῦ τόπου καί τὰ χτυποκάρδια ὄσων τὸν κατοικοῦν. Οἱ δημιουργοὶ της, τότε, θά μποροῦν νὰ εἶναι ἀποκλειστικὰ συγγραφεῖς, ἐπαγγελματίες συγγραφεῖς, γιὰτὶ θά ὑπάρχη τό ἀνύπαρκτο σήμερα κοινό. Αὐτόματα, τότε, θά ἔχουν ἐνταχθῇ στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἀληθινῆς τους ἀποστολῆς, συνειδητοποιώντας ὅτι διακονοῦν καί συνεχίζου τὴν ὑψητεῖστερη παράδοση ποῦ ἐβλάστησε ποτὲ σὲ οἰαδήποτε χώρα.

ἽΟλίγη ἱστορία

Οἱ γενικοὶ αὐτοὶ στόχοι, οἱ προϋποθέσεις τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς, δὲν ἀποτελοῦν κάτι καινούργιο. Συμπίπτουν μέ τὰ συμπεράσματα τῶν ἠγετικῶν μορφῶν τῆς γραμματείας μας, πρὶν ἀπὸ τὸ 1821, στὰ ὁποῖα κατέληξαν μετὰ μακρὰς ψυχικῆς περιπέτειας.

Μιά μικρὴ ἀναδρομὴ θά φωτίσῃ εὐκρινέστερα καί τό πνευματικὸ μας πρόβλημα καί τὴ σημερινὴ του θέση.

Μιά θυσία στὸ δουλομένο γένος στάθηκεν ἡ ζωὴ τῶν λογίων ἐκείνων. Καί μιὰ πέτρα στὸ οἰκοδόμημα τῆς προσεγγίζουσας ἀνάστασης ἀποδείχθηκεν ἡ θυσία τους. Στὰ πρόθυρα τοῦ Ἄγωνα, μεστοὶ ἀπὸ πείρα τεσσάρων αἰῶνων, κινούμενοι κι' ἐκεῖνοι γύρω ἀπὸ τὸ δέλεαρ τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ ἰδεώδους καί τὸν σεβασμὸ στὴ βυζαντινὴ πρρχαταθῆκη, ἐχάρχξαν κατευθύνσεις, ὅπως τίς ἀξιοῦσεν ἡ νεοελληνικὴ πραγματικότητα (Καταρτίξης, Βηλαρᾶς καί οἱ ἄλλοι τοῦ Διαφωτισμοῦ). Ἡ ὑποδομὴ πάνω στὴν ὁποῖαν, ἐλευθερούμενη, ἡ Ἑλλάδα θά ὕψωνε τὸ πνευματικὸ μέλλον της ἦταν αὐτὴ. Μὲ τούς ἀρχαίους κοινὸ κτῆμα — διὰ τῶν μεταφράσεων. Ὡστε ἡ παιδεία, ἀντλώντας ἀπ' τὴν οὐσία, νὰ κερδίζει ὄλον τὸν σπαταλούμενον γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς ἀρχαίας χρόνος (ἐκμάθητη ἀναγκάζει μόνο στοὺς φιλολόγους). Μὲ τούς Βυζαντινοὺς ὡς γνώμονα στὴν καλλιέργεια τῆς ὀρθόδοξης πα-

πάδοσης. Με κινητήρια ὅλη τὴν ἱστορία μας στὶς πολυποίκιλες φάσεις της. Με ἀτμόσφαιρά μας τὴ δημοτικὴ παράδοση, πού κουβαλάει ἀθόρυβα καὶ διαφυλάσσει ἀλώδηντες καὶ ἀνανεούμενες τὶς ἐπὶ αἰῶνες ἑλληνικὰς ἀντιλήψεις. Με ὄργανό μας τὸν δημοτικὸ λόγον, καλλιεργούμενον καὶ ἐλοένα καλλυνόμενον.

Καὶ πραγματικὰ, ἔτσι κάπως ξεκίνησεν ἡ πνευματικὴ μας ζωὴ. Ἀλλὰ στὰ Ἑπτάνησα, τὰ ὑπὸ ξένη ἐπικυριαρχία, καὶ τόσο ἀποκομμένα, ὥστε νὰ μὴ ἐπηρέαζον τὴ στεριανὴ Ἑλλάδα, πού ἀγνοοῦσε τὸν Σολωμό. Στὴν ἐλεύθερην ἐπικράτεια δὲ πεζὸς λόγος δοκιμάζει τὴν πρώτην ἐξόρμησίν του ἐγκαινιάζοντας τὸ εἶδος τοῦ ἱστορικοῦ μυθιστορημάτος. Ὁ προσωπολατῆς εἶναι σωστός: ἀξιοποίησεν νωποῦ καὶ ἀπώτερου παρελθόντος.

Ἡ γλῶσσα ὅμως εἶναι ξένη στὸ λαϊκὸ αἶσθημα, ὥστε ἡ ἐπαφὴ λογοτεχνίας καὶ κοινῶς νὰ καταστῇ ἀγεφύρωτη. Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ποίησιν, πού ἔσπερνε ὡστόσο πίσω τῆς μικρότατης παράδοσης.

Ὅπως στὰ πολιτικὰ μας πράγματα, ἔτσι καὶ στὰ πνευματικὰ, τὰ ἤνία περιήλθον στοὺς Φαναριώτες, ξένους πρὸς τὴν δημώδη γηγενῆ παράδοση, θρημμένους μὲ τὰ κατάλοιπα τοῦ γαλλικοῦ ρομαντισμοῦ καὶ ἀντιστημένους στὴν Πατριαρχικὴν Ἀκαδημίαν τῆς Πόλεως μὲ τ' ὄργανον τῆς ἀναβίωσης τῆς ἀρχαίας αἴγλης, μέσω τῆς ἀρχαίας μας γλώσσας.

Ἔτσι, στὴν ἐλευθερωμένη Ἑλλάδα τῶν ἀγωνιστῶν, πού μόλις διαθέτει μιὰ ἰσχνὴ μειοψηφία ἐγγραμμάτων, στὴν Ἑλλάδα πού εἶναι ἀκόμη χωρική, φουστανελλοφόρος καὶ ἀδιαμόρφωτη, οὔτε τὰ ἔμμετρα ψευδῆ κλαυθμηρίσματα μποροῦν νὰ συγκινήσουν, οὔτε ἡ φαντασίωσις τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ ἰδανικοῦ, ἀνεδαφικοῦ ἐξ αἰτίας τῆς γλώσσας — πού τοὺς προσεπόρισε τὸν χαρακτηρισμὸν τὸς ὡς «προγονοπλήκτων».

Δὲν μπορεῖ κανεὶς ν' ἀρνηθῇ τὸν συγκινητικὸν πυρῆνα πού ἔκρυσαν οἱ προθέσεις τοὺς! Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ἡ ἐπιβολὴ τῆς ἀρχαίας εἶχεν ἤδη ἀρχίσει μὲ τοὺς Παλαιολόγους, ἀνεστάλη μὲ τὴν Ἄλωση καὶ διαφυλάχθηκε ἀπ' τὸ Πατριαρχεῖο σὰν ἱερὴ παρακαταθήκη, γιὰ ὅταν κάποτε ἡ Ἑλλάδα ἀνακτοῦσε τὴν πολιτικὴν τῆς αὐτοτέλειαν. Ὅταν ἡ ἱερὴ αὐτὴ ὥρα ἦρθε, τί ἱερώτερον οἱ κληροδόχοι τῆς ἐντολῆς νὰ ἐκπληρώσουν τὸ τάμα!

Ἀλλὰ οἱ συνθήκες εἶχαν στὸ μεταξὺ μεταβληθῆ ριζικὰ. Καὶ τὸ νεοσύστατον κράτος δὲν διέθετε τίς δυνατότητες τῶν Παλαιολόγων. Ταῦτιση μὲ τοὺς ἀρχαίους ἦταν ἀνέφικτη. Οἰκείωσάν τοὺς μὲ τὴ δική μας γλῶσσαν, ἐπιβεβλημένη. Κοινὸν τὸ ἰδανικόν, ἀλλὰ τὸ ἔφθειρε ἡ φιλοδοξία, πού ἀγνόησε τὴν πραγματικότητα καὶ περιφρόνησε τὴν προεργασία τῶν λογίων τοῦ δημοτικισμοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα λογοτεχνία καὶ παιδεῖα νὰ μείνουν στάσιμες ἐπὶ μισὸν αἰῶνα.

Ἡ ζωντανὴ γλῶσσα εἶχε κι' αὐτὴ τοὺς τίτλους τῆς. Εἶχε ἐπίσης τοὺς δεσμούς τῆς μὲ τὸ Πατριαρχεῖο, ἀπὸ ὅτε πού τὴν ἐπέτρεψε γιὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ ἐκλατινισμοῦ τῶν ὀρθοδόξων. Εἶχε λαμπρυνθῆ μὲ θεσπέσια κείμενα μεγάλων διδάχων κι' εἶχε γίνει τὸ ἐπίσημον θεμέλιον τῆς παιδείας μας. Ὁ μεγαλύτερος τίτλος τῆς ἦταν ἀκριβῶς ὅτι ἀποτελοῦσε τὴ ζωντανὴν γλῶσσαν καὶ διέθετε τὴ δύναμιν τῶν φυσικῶν νόμων. Καὶ μ' αὐτὴ τὴ δύναμιν, κάτω ἀπ' τὴν τεχνητὴν καλλιέργειαν τῆς καθαρῆς δὲν ἐπαψε νὰ δλαστάνη. Μέσα στὴ στάσιμη πρώτην

πεντηκονταετία είχε σχεδόν εισχωρήσει σ' όλη τήν ποιητική περιοχή και είσ-
έδυε μεθοδικά στον πεζό λόγο, όταν καινούργια κακοδαιμονία επρόκειτο να ρίξει
τήν πνευματική μας ζωή σε άγρονη καθυστέρηση. Έννοοιμε τό ψυχαρικό κίνημα,
του δημοτικισμού, που άκρωτηρίασε με άκαλαίσθητες άθαιρεσίες τό κάλλος του
δημοτικού λόγου, δημιούργησε έκτεταμένη παράταξη καθαρολόγων, από δικαιολο-
γημένη αντίδραση, και άνέστειλε τή λογοτεχνική μας εξέλιξη, με τό να μεταβάλλη
τή λογοτεχνία σε πεδίο άσκοπης διαμάχης.

Έκείνο που έπρεπε ν' άρχισή στα 1830, διαμορφώνεται μόλις στις άρχές
του αιώνα μας. Οί λεγόμενοι «ήθογράφοι» αντιπροσωπεύουν τήν επιστροφή στις
έθνικές ρίζες, που δέν προλαβίναυ να δημιουργήσουν παράδοση. Μιά άνάσχεση
με τήν πολεμική περίοδο 1912—22, παράτασή της λόγω οικονομικών και κοινω-
νικών συνθηκών ως τό 1930 και έν συνέχεια άπόλυτη περιφρόνησή της από τήν
τότε νέα λογοτεχνική γενιά. Κι' έπρεπε νάρθουν, μετά τον πόλεμο και τον συμ-
μοριτοπόλεμο, οι νέοι δημιουργοί, να βραφτιστούν σε μία Έλλάδα έναία από τήν
άρχαιότητα ως σήμερα, σε μία γλώσσα άφανάτιστη, που μπολιάζει στον δημο-
τικό κορμό όλα τά θησαυρίσματα της γλωσσικής παρακαταθήκης, σε μία εθύνη
να πληρώσουν όλα τά κενά και να έπωμισθούν τό θάρος όλων των ως τώρα σφαλ-
μάτων, καταπονούμενοι στή φιλοδοξία μιιά υποδειγματικής θεμελίωσης των
δυνατοτήτων της γραμματείας μας.

Ή καινούργια άφετηρία

Ή από τήν συνοπτική τούτη διαδρομή διαφαίνεται ότι μόλις τώρα αντιπα-
ρήλαμε τις τεθλασμένες. Τώρα έφτασε ή καίρια ώρα να κερδηθή ο χαμένος και-
ρός και να χαρακτηή ή σωστή κατεύθυνση. "Αν πιστεύουμε στο πνεύμα, αν έκτι-
μοιμε τό ρόλο του, χρειάζεται ένας συναγερισμός που θά υποβοηθήση τήν αυτοέν-
ταξη των συγγραφέων στον έθνικό προσανατολισμό και παράλληλα θά επιτρέψη
με τήν ολοκληρωτική άφωσίωση στο λειτούργημά τους, τήν αυτοβελτίωσή τους.
Μόνον γράφοντας συνεχώς ο συγγραφέας θά συγκομίση τήν πείρα του, θά γυμνάση
τήν τεχνική του, θά βελτιώση τό ύφος του, θά λαμπρύνη τή γλώσσα του, θά κα-
τακτήση τά μυστικά της δουλειάς του. Είναι ή πιό λεπτή δουλειά, που άπαιτεί
αδιάλειπτη άσκηση, για τήν οποία πρέπει να είναι άπερίσπαστος άπ' τ' άγκάθια
της βιοτικής μέριμνας, διαθέτοντας άνεση χρόνου. Ήπό τήν έννοιαν αυτή, άτυ-
πολόγηστη προκύπτει ή άνάγκη της «επαγγελματοποίησης». Μόνον ένσυνείδητα
και εύσυνείδητα άφροισιμένοι στο λειτούργημά τους οι συγγραφείς μπορούν να
έκπνορθώσουν τα δυο κακά της λογοτεχνίας μας, άπ' τά οποία τό ένα άνάγεται
στο παρελθόν—ή κακοδαιμονία που έστράβωσε κατά τήν διαδρομή της τήν άλη-
θινή της κατεύθυνση—και τό άλλο αναφέρεται στο παρόν—ή άδιαφορία που συν-
τηρεί τή σημερινή μαρσαμώδη παρουσία της.

Για τό δεύτερο σκέλος, θά μιλήσουμε παρακάτω.

"Όσο για τό πρώτο, χρειάζεται μιιά επανόρθωση των χασμάτων του παρελ-

θόντος, με μιαν αναδιαδρομή στα γηγενή πλαίσια, ώστε να κερδηθῆ ὁ σπαταλημένος καιρός.

Πρέπει λοιπὸν ἡ λογοτεχνία μας νὰ περιοριστῆ στὰ στενὰ ἔθνικὰ ὄρια ; Ἡ τῆς ἀποκλείσουμε τὸ δικαίωμα νὰ πῆ κι' αὐτὴ τὸν λόγο της σὲ μιὰ ταραχμμένη ἐποχὴ καὶ σ' ἕνα κόσμο ἀνακατατάξεων, με τοὺς ἀνθρώπους ρημαχμένους ἀπὸ θάρυ φόρο ἀγωνίας καὶ ἀλμυρῶς, νὰ συνθλίβονται σὲ ἀειγνικὰ διλήμματα καὶ νὰ καρτεροῦν ἀγχωδῶς ἀποκρίσεις :

"Ἔνα ναι' ἢ ἕνα ὄχι ; Ἡ ἦταν δίχως ἀντίκρουσμα. "Ἄν ἡ λογοτεχνία μας μποροῦσε, Ἡ τὸ εἶχε ἤδη κάμει. "Ἄλλὰ τῆς λείπει τὸ ἀνάστημα. "Ἄς μὴ ξεχνῶμε ἄλλωστε πῶς τὸ ἀποπειράθηκε κάποτε (γενεὰ τοῦ '30) γιὰ ν' ἀποτύχη. "Ἀκριδῶς ὅμως γιὰ νὰ πλησιάσῃ μελλοντικὰ αὐτὴ τὴ δυνατότητα, εἶναι ἀνάγκη νὰ θητεύσῃ προηγουμένως στὰ ἔθνικὰ ὄρια. Χερίζοντας ἕνα σπῆτι δὲν ἀρχίζει κανένας ἀπ' τὴ σκεπὴ. Σὺν ζωντανὸς ὀργανισμὸς, πρὶν φτάσῃ στὴν ὀριμότητα, διέρχεται καὶ ἡ λογοτεχνία ἀπὸ μιὰ περίοδο ἀναγκαῖα στὴ φυσιολογικὴ της διάπλαση. Ἡ περᾶση ἀπὸ τὴν ἠθογραφία γιὰ νὰ φτάσῃ στὴν ψυχογραφία. Ἡ ἐξαντλήση τὸ παρελθόν, γιὰ νὰ ἐνδιατρίψῃ στὸ παρὸν. Ἡ δυθρομετρήση τὸν "Ἑλληνα, γιὰ νὰ φτάσῃ στὸν ἀνθρώπο.

Καὶ ὕστερα ; Ἡ ἀπλωθῆ στοὺς ὑπερεθνικοὺς ὀρίζοντες ; Ἡ ἔχη ἐβδαία τὸ δικαίωμα. "Ἄλλὰ δὲν νομιζῶ πῶς Ἡ τὸ κάμει.

Βαπτισμένη στὸ ἑλληνικὸ παρελθόν, Ἡ ἀγαπήσῃ τὸ στίγμα της. Καὶ με πνεύμα τὴν ὀριμότητά της Ἡ συνεχίσῃ πλέοντας στὰ ἴδια νερά, ξέροντας πᾶς πῶς παντοῦ, σ' ὅλον τὸν κόσμο, μόνον ἔθνικὲς λογοτεχνίες ὑπάρχουν.

Τὴν ἱστορία κάθε λαοῦ, τὴ νοστορία του, τὸ συναισθηματικὸ του ὑπόβαθρο, τὸν ψυχικὸ του κόσμο μόνον στὴ λογοτεχνία του Ἡ τὰ βροῦμε ἀψευδέστερα καὶ ἐναργέστερα. "Ἡ λογοτεχνία του Ἡ τὸν κατοπτρίσῃ σὸν ἀνθρώπινο σύνολο κι' αὐτὴ Ἡ βαθμομετρήσῃ τὴν πολιτιστικὴν του ποιότητα.

Εἶναι με τὴ λογοτεχνία ποὺ κατέχουμε ὑπεύθυνη γνώμη γιὰ ἕνα πλῆθος λαοῦς. Κι' εἶναι ἡ ἔλλειψη τῆς δικῆς μας λογοτεχνίας, ἡ ἡ ἀγνοία τῆς ὁποίας διαθέτουμε, ἀπὸ τοὺς ξένους, ποὺ τόσο συχνὰ γίνεται αἰτία νὰ παρερμηνεῦται, ὁ ρόλος μας, νὰ υποτιμᾶται ἡ συμβολὴ μας, νὰ πληγώνεται ἡ ἔθνικὴ μας φιλοτιμία.

Οἱ λογοτεχνίες, ὅλες μαζί, εἶναι περιοδεύοντες πρεσβευταὶ ποὺ θεμελιώνουν τὴν ἀλληλογνωριμία τῶν λαῶν. Καὶ κάθε μιὰ χωριστὰ εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς ἐπὶ μέρους ἔθνικῆς ζωῆς.

"Ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία—περισσότερο κι' ἀπ' τὴν "ἱστορία—συντηρεῖ τὴν ἔθνικὴ μνήμη, ζεσταίνει τὴν ἔθνικὴ ψυχὴ. Κι' ἂν δὲν τὸ κάνει ἀπόλυτα, ἐκεῖ τουλάχιστον τείνει, ἡ πρέπει νὰ τείνη Πέρα ἀπὸ τὰλλα ὄρια της, τὴν αἰσθητικὴν καταξίωση, τὸ λουλούδισμα τῆς ὀμορφιάς, τὴν τελείωση τοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου καὶ τόσα ἄλλα, ἀξιοποιεῖ κι' ὀμορφαίνει ὅσα Ἡ κατὰπινε ὁ χρόνος, ὅσα Ἡ σκέπαζε ἡ λησμονιά. "Ἡ λογοτεχνία μας μᾶς κάνει νὰ ὑπάρχουμε. Μᾶς δίνει ν' ἀνανεωνώμαστε. Εἶναι ἡ θεραπευτικὴ τοῦ ἔθνους.

"Ἄν ὅμως τὸ πιστεύουμε, αὐτό, δίκαιο εἶναι νὰ ἀναλογιστοῦμε τὴ σημασία ποὺ ἀντιπροσωπεύουν οἱ λογοτέχνες καὶ ν' ἀντιμετωπίσουμε ἀντάξια τὰ θέμματα

τους. "Όχι σάν μελῶν μιᾶς συνδικαλιστικῆς ὀργάνωσης. Ἄλλὰ σάν ἀμειψθῶν ἱερουργῶν τοῦ ἐθνικοῦ μας πολιτισμοῦ.

ἘΟ συγγραφέας ἄλλοῦ

Καί τώρα ἄς δοῦμε τὸ μεμονωμένο ἄτομο ποῦ λέγεται συγγραφέας. Ἐς τὸ δοῦμε πρῶτα συγκριτικά μὲ δ,τι ἢ ἴδια ἔννοια ἀντιπροσωπεύει ἄλλοῦ.

ἘΟ συγγραφέας στίς προηγμένες χῶρες, εἶναι πρίν ἀπ' ὄλα καί ἀποκλειστικά συγγραφέας. Ἐνα διήγημα τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ζήση τρεῖς μῆνες. Ἐνα διβλίον τοῦ ἐξοσφιλίζει τὴ ζῶνὴ τριῶν χρόνων. Μιᾶ βράβευση τὸν ἐπιβάλλει ἀμετάθετα στήν παγκόσμια συνείδηση. Ἐὰ ἀντίτυπα τῶν ἔργων του, συμποσοῦνται κάποτε μὲ ἑκατομμύρια. Ἐνῶ παράλληλα ἐπιωφελεῖται ἀπὸ πλήθος ἄλλες δυνατότητες : μεταφράσεις, ραδιόφωνο, τηλεόραση, μεταφορὰ στὸν κινηματογράφο, διασκευὴ γιὰ τὸ θέατρο.

ἘΙ ἀμειβές του τὸν ὀπλίζουσι μὲ ψυχικὴ ἀνεση καί ἢ δόξα του μὲ εὐθύνη. ἘΟ δαθμὸς τῆς ἐπαφῆς του μὲ τὸ κοινὸ ἐπιενεργεῖ σάν εὐεργετικὸ κίνητρο. Φερωμένος ἀπὸ ἐνθουσιασμό, ξεπερνάει ἀπὸ φορὰ σὲ φορὰ τὸν ἑαυτό του, μεστῶνοντας τὴν πεῖρα του. Ἐφροσιῶνεται σὲ μιὰν ἀποκλειστικὴν ἱερούργηση, χωρὶς ἄλλη ἐπαγγελματικὴ κατάρτηση δυνάμεων. ἘΟλες του οἱ δυνάμεις κι' ὄλες του οἱ δυνατότητες συγκλίνουσι στὸν μοναδικὸ του σκοπὸ.

ἘΗ δουλειὰ του ἀπειθαρχεῖ στὰ ὠράρια τῶν ἄλλων ἐπαγγελματῶν, ἀκολουθῶντας δικούς της νόμους. Ἐπὸ τὴ σύλληψη καί τὴν κατάστρωση ὡς τὴν τελικὴν περυσίαση ἐνὸς ἔργου μεσολαβοῦσι ἐσωτερικὲς κατεργασίες καί ψυχικὲς ζυμώσεις, ποῦ πότε κρατοῦσι τὸν δημιουργὸν σὲ φαινομενικὴ ἀδράνεια καί πότε τὸν ῥίχνουσι στήν δίνη μιᾶς σύντονης ὑπερεντατικότητος. ἘΟ λογοτέχνης εἶναι ἕνας τεράστιος δέκτης εὐπάθειας, μιᾶ πηγῆ ἐσωτερικοῦ ἐμπλουτισμοῦ, ἕνας ἀμητὸς ἀπὸ μνήμη, γνώση, διαίσθηση καί τόσα ἄλλα, στοιχεῖα ὄλα ἀστάθμητα καί μὴ ὄλικά, ποῦ ἀποτελοῦσι ὄμως τὸ ὄλικό του. ἘΙ σιωπές του καί οἱ ἀναπαύσεις του εἶναι τὸ ἴδιο ἀποδοτικὲς, ὄσο καί ὁ μὴ σπαταλῶμενος χρόνος ὄταν φτάνει στήν ὄραν τῆς ἱερῆς μέθης.

ἘἘταν καί τὸ εὐτελέστερο ἐπάγγελμα, γιὰ νὰ σὲ ἀναδείξη, προαπαιτεῖ κλίση καί πάθος καί ἀφροσίωση, μαντεῦσι κανεῖς πόσο τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀποτελοῦσι βασικὴν προϋπόθεση, μέσχι σὲ ἀπόλυτη ἀνεση χρόνου, γιὰ τὸν συγγραφέα, ποῦ σ' ἐμᾶς διαθέτει ἀμέθοδα καί σποραδικὰ μόνον τίς κουρασμένες του ὄρες.

ἘΙ μάρτυρες τῶν γραμμάτων μας

ἘΗ τρέχουσα ἀντίληψη ἐκλαμβάνει ἀκόμη τὸν Ἐλληνα συγγραφέα σάν ἕνα εἶδος πτωχοπρόδρομου. Ἐὸν θεωρεῖ βουτηγμένον στήν δυστυχία, τὴν ὄποια καί προϋποθέτει ἀναγκαῖο ἐφόδιο τῆς ἐκφραστικῆς του ἔφεσης.

ἘΗ πρόληψη κρατάει ἀπ' τὸν περασμένο αἰῶνα. ἘἘλοι οἱ ἀξιοὶ ποῦ ἀναλώθηκαν στὰ δημιουργικὰ γράμματα, ὄλοι οἱ φωτισμένοι ποῦ κουδλοῦσαν μέσχι τους

τὴν ἀγία θωρεὰ καὶ τὸν ἱερὸ σπόρο, κάνοντας τέχνη τὸ πάθος τοῦ, χρειάστηκε νὰ φθαροῦν παράλληλα στοὺς δγκόλιθους τῆς βιοτικῆς μέριμνας.

Οἱ ἐλάχιστες πραγματοποιήσεις ποὺ καταστάλαξαν ὡς κέρδος τῆς λογοτεχνίας μας ἐδλάστησαν μέσ' ἀπὸ τὴν προσωπικὴ θυσία. Ἐπήγασαν ἀπὸ ἕνα δοκιμαζόμενο ψυχικὸ σθένος. Ἡ δυστυχία ἐλάμπρυνε τὸ ἔργο τοῦ καὶ τὸ μαρτύριο ἐπέστεψε τὴ ζωὴ τοῦ. Φτάνει ν' ἀναλογιστοῦμε, μέσα στὴν ὀδοντάχρονη δευσιή τους καὶ μέσα στ' ἀλιγάρημο σύνολό τοῦ, πόσο συντριπτικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀναλογία ἐκείνων ποὺ δόθηκαν βορὰ στὶς τρεῖς μεγάλες λάμψεις ποὺ σπάραξαν στὴν Ἑλλάδα τοὺς ἐργάτες τοῦ πνεύματος: τὴ φυματίωση, τὴν τρέλλα καὶ τὴν αὐτοκτονία.

Ἡ περίπτωσι ἀνήκει πλέον στὸ παρελθόν. Οἱ συνθήκες αὐτὲς δὲν χαρακτηρίζουν τὸν σημερινὸ συγγραφέα. Ἀνήκει ὁμως στὸ παρελθόν καὶ ἡ ὁποια δόξα τοῦ συνώδευε, τὸ ἀγρυπνο ἐνδιαφέρον ποὺ τοὺς ἐτύλιγε, ἡ ἀγάπη ὅσων τοὺς ἐδιάβαζαν.

Οἱ σημερινὲς συνθήκες, ὅπως παγιώθηκαν μετὰ τὸν πόλεμο, συνιστοῦν μιὰ ἰδιοτυπία ζωῆς οἰκογενειακοῦ χαρακτήρα, μὲ διπλὸ στρῶμα. Ἐνα μικρὸ, πνευματικῆς «ζωῆς», καὶ ἕνα μεγαλύτερο ποὺ συνήθως σκεπάζει τὸ πρῶτο, ἐκδηλούμενο σὰν πνευματικὴ ζωὴ, ἐνῶ συνιστᾷ ἀπλῶς «πνευματικὴ κίνηση».

Ἡ πνευματικὴ κίνηση

Οἱ λογοτέχνες μας, ἐκεῖνοι ποὺ πράγματι εἶναι, ἐκεῖνοι ποὺ νομίζουν ὅτι εἶναι καὶ ὅσοι ἀγωνίζονται νὰ γίνουν, ἀποτελοῦν ἕνα σύνολο ποὺ ξεπερνᾷ κατὰ πολὺ τὴν χιλιάδα. Πρόκειται, κατὰ κανόνα, γιὰ άτομα ταχτοποιημένα, ἢ σχεδόν ὑπαλλήλους ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Δὲν τοὺς κατατρώχει ἡ δεξυτέτα πελώριων δυσκολιών, ἀλλὰ καὶ δὲν τοὺς εὐφραίνει ἡ εὐχέρεια ἐκτάκτων δυνατοτήτων. Λιμνάζουν, ὅπως οἱ περισσότεροὶ δραχμοδίωτοι, ἀποχρωματισμένοι σὲ μιὰ μονότονη ἢ κούραστικὴ καθημερινότητα.

Ἡ παρὰγωγὴ τοῦ ἐξυηρητετῆ ἰδεωδῶς τῆ χρυσῆ μετριότητα. Γιατὶ εἶναι ἀκόμη ἀδοκίμαστοι καὶ δὲν πρόλαβαν νὰ συγκομίσουν τὴν πείρα τοῦ. Γιατὶ ἡ ἀνάσα τοῦ εἶναι κοντὴ, καὶ ἔξκντλεῖται στὰ πρῶτα δῆματα. Γιατὶ ἡ ζωὴ εἶναι δύσκολη, καὶ προτιμοῦν νὰ συγκεντρῶντας δὲν δημιουργεῖ κενά. Δεκάδες ἔθελόν.

Ἡ χῶρος ποὺ ἀφήνουν ἀποχωρώντας δὲν δημιουργεῖ κενά. Δεκάδες ἔθελόν. τὲς τοὺς ἀναπληρώνουν. Γράφουν τὸ ποιηματάκι τοῦ, δημοσιεύουν τὸ διήγημά τοῦ, ἐκδίδουν τὸ φυλλαδιάκι τοῦ, ἐμφανίζονται καὶ μὲ μιὰ διάλεξη, πετυχαίνοντες, χωρὶς δυσκολία, νὰ ἐγγραφοῦν μέλη σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ πολλὰ λογοτεχνικά σωματεῖα. Ἡ παρὰγωγὴ δλόκληρων δεκαετιῶν τροφοδοτεῖ καὶ ἄλλο βιβλίο. Οἱ ἐλιγμοὶ μποροῦν νὰ τοὺς προωθήσουν ὡς κάποια θράδευση. Τυπωμένα ἀποσπάσματα κριτικῶν φιλοφρονήσεων πιστοποιοῦν τὴν μοναδικότητά τοῦ. Ἐπανακῶσονται τότε, καθὼς μάλιστα ἐξάντλησαν τὶς ἀναμνήσεις τοῦ ποὺ ἀποτελοῦν συνήθως τὸ ὕλικό τοῦ καὶ καθὼς ἡ ἡλικία τοῦ δὲν τοὺς ἐπιτρέπει ἄλλα ξενύχτια. Ἡ φήμη τοῦ εἶναι πάντοτε οἰκογενειακοῦ χαρακτήρα καὶ οἱ ἀναγνώστες τοῦ καταλέγονται μετὰξὺ τῶν συναδέλφων τοῦ γραφείου.

Ἡ εὐχαισθησία οὐ ἄλλους ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ἀκατέργαστη καὶ οὐ ἄλλους ἀνὸς παρκτη. Οἱ τελευταῖοι, ἀκριβῶς ἀπὸ ἔλλειψη εὐχαισθησίας, ἀποδεικνύονται πρακτικώτεροι στὴν προβολή τους καὶ στὸν «θόρυβο». Θυμῆτὴ βέβαια ἡ ἐφεσὶ τους. Ἀλλὰ συχνὰ κλύπτει τοὺς σιωπηλοὺς δημιουργοὺς. Κι' ἀποσπᾶ ἀναγνώστες πού, ἀπογοητευμένοι, ἀποφεύγουν ὑστερα τῆ λογοτεχνία μας. Κάτι: σὰν αὐτὸ πού συμβαίνει μὲ τίς ἑλληνικὲς ταινίες.

Ἡ ἀτμόσφαιρα τῶν δημιουργῶν

Οἱ παρκοκόντες τὴν Ἱερουσαλήμ, γνωρίζουν ὅτι ἡ εἰκόνα αὐτὴ δὲν εἶναι ὑπερβολικὴ. Οὐτε ὑπάρχει στὴν ἰχνογράφησὴ τῆς διάθεσὴ φόγου. Οἱ γραφομανεῖς δὲν λείπουν ἀπὸ καμμιά λογοτεχνία. Εἶναι οἱ λεγόμενοι «συγγραφεῖς τῆς Κυριακῆς», πού συχνότατα ἀναδεικνύονται, μόλις πιστοποιηθῆ τὸ ταλέντο τους. Σ' ἐμᾶς εἶναι βέβαια περισσότεροι, σχετικὰ μὲ τὸν πληθυσμὸ μας. Καὶ νοθεύουν τὴν πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα, γιατί λείπουν τὰ σταθερὰ κριτήρια πού θὰ τοὺς τοποθετήσουν. Κατὰ τὰ ἄλλα δὲν ἐνοχλοῦν κανένα ξοδεύοντας ἀπὸ τὸ ὑστέρημά τους καὶ σπαταλώνοντας ὥρες πού οἱ ἄλλοι διαθέτουν γιὰ τὴν ψυχαγωγία τους. Οἱ ἀπ' αὐτοὺς ἐθελοντικὰ ἀδικαπώμενοι εἶναι συμπαθεῖς. Καὶ οἱ, ἐπίμονα ἐξχντλούμενοι ὥσπου νὰ κατακτήσουν τὴν ἀριότητα, εἶναι τραγικοί. Μέσθ σ' αὐτοὺς κινούνται καὶ οἱ λίγοι, οἱ ἀσφραγτικοί, οἱ ταλαντοῦχοι, οἱ τηκόμενοι στὸ πάθος μιᾶς πελώριας ἐκφραστικῆς ἀνάγκης. Στίς ἴδιες συνθήκες φθείρονται, μοναχικοὶ καὶ ἀναλισκόμενοι, γιὰ νὰ κερδίσουν τὸ ἐπαθλο μιᾶς παγερῆς ἀδιαφορίας. Τίποτε δὲν ὑπάρχει πού νὰ τοὺς ἀνεβάξῃ, νὰ τοὺς φτερωνῆ, νὰ τοὺς δικαίωνῃ. Τίποτε πού νὰ πείθῃ ὅτι τοὺς παρακολουθοῦν, τοὺς ἐπιβραβεύουν. Κανένας ἐνθουσιασμός, πού θ' ἀνανεώσῃ τὴ θητεία τους, δίνοντάς τους τὴν αἴσθησὴ πὼς οἰκοδομοῦν καὶ πὼς κατευθύνουν. Τίποτε πού νὰ τοὺς προσφέρῃ τὴν ἠθικὴ καταξίωση, πού ὁ δημιουργὸς τὴν ἔχη ἀνάγκη, ὅπως ὁ ἠθοποιὸς τὸ χειροκρότημα. Ἡ ἀξία τοῦ ἔργου του θὰ τοποθετηθῇ στὴν διορατικότητα κάποιου ἀδεβιαίου μέλλοντος. Θὰ δημιουργήσῃ ἴσως νωρίτερα κάποιον ψίθυρο, βραδυκίνητον, μεταξύ μυημένων. Ἀλλὰ δὲν θὰ ἀποτελέσῃ ποτὲ γεγονός, κατάκτηση, κέρδος. Ἡ ἀπήχησὴ θὰ διολισθήσῃ φασματικὴ πίσω ἀπὸ τὴν ἰσχνότητα τῆς πνευματικῆς «κίνησης». Θὰ χαμηλώσῃ στὴν πλαδαρότητα τῆς λογοτεχνίζουσας ὑποκασχόλησῃ. Αὐτός, πού προσρίζεται ἴσως γιὰ πνευματικὸς οἰκοδόμος, θὰ παρχειμῆν ὁ δραχμοδίωτος διοπαλιστής. Ὁ τολμηρὸς λόγος του, ὁ δδγηγητικός, δὲν θ' ἀναδῶσῃ κανένα ἤχο. Τέτοιοι λόγοι δὲν ξεπηδοῦν ἀπὸ μουδιασμένα ἄτραμα. Τὸ κοινὸ σὰν δλόττητα, ἀνύπαρκτο ἢ ἀκαλλιέργητο, θὰ τὸν ἀγνοήσῃ, τὸ κράτος, ἂν τύπωσε μόνος του τὸ διβλίο του, θὰ τὸν περιλάβῃ στὸν κατάλογο τῶν «ἐμπόρων». Θὰ φορολογήσῃ προκταβολικῶς τὰ ἀδιάθετα ἀντίτυπα διπλασιάζοντας τὴ ζημία του. Ὅσο γιὰ τὸν Τύπο, πού θὰ διευκόλυνε τὴν προβολή του, δὲν θὰ διαθέσῃ χῶρο γιὰ θέματα «ἀντιεμπορική». Ἐνα πνευματικὸ γεγονός δὲν ξυπνᾷ τίποτε. Τὴν τιμὴ τῶν μεγάλων τίτλων καὶ τῶν ἐντυπωσιακῶν φωτογραφιῶν τὴν ἔχουν τὸ εὔστοχο λάκτισμα τοῦ πριμοδοτούμενου ποδοσφαιριστῆ, οἱ ἀγράμματα δηλώσεις τοῦ πλουτήσαντος φαβοριτοφόρου,

οί πιατσασκατικοί διθόρυμμοι του εδωχόμενου πλούτου, οί σεξολογικές επιδόσεις τής άκολασταίνουσας θηλυκότητας.

“Ο πνευματικός δημιουργός θ’ αναδιπλωθή στή μοναξιά του. Θά ύποταχτή στήν αίσθηση τής ματαιοπονίας του. Καί θά συνεχίση ή όχι τόν μονόλογό του ανάλογα μέ τόν θυχμό τής έσωτερικής του άποκαρδίωσης και τ’ άποθέματς τής ψυχικής του άνοχης.

“Ας μή αὐταπατώμεθα. Λογοτεχνία δέ, δημιουργείται μέ έξαντλημένα κατάλοιπα δυνάμεων. Ούτε μέ άραιές επιδείξεις έρρασιτεχνίας. Ούτε μέ μακροχρόνιες προθεσμίες συγγραφής κι’ άλλες τόσες συνδυασμών και έπαιτείας για τήν έκδοση. Ούτε μέ κοινό δακτυλομετρούμενο. Ούτε μέ Πολιτεία άδιάφορη. Ούτε μέ επανάπαυση σ’ ένα μακρινό μέλλον.

Χρειάζεται τώρα μιá ένθάρρυνση, μιá καθοδήγηση, μιá κλιμάκωση τρόπων, πού έσο κι’ άν κινδυνεύουν νά έκληφθούν ως αὐτοπικές βλέψεις, θ’ άποπειραθούμε ώστόσο νά τίς έκθέσουμε.

Ἔθνικές έκδόσεις

Και για νά μπούμε σέ συγκεκριμένες προτάσεις: ή αρχή πρέπει νά γίνη από τήν αξιοποίηση τής πνευματικής μας κληρονομιάς, μέ επίσημες κρατικές έκδόσεις πού κωδικοποιούν τήν αρχαιότητα, τó Βυζάντιο και τήν τουρκοκρατία. Τό υπουργείο Παιδείας, ή Ἀκαδημία και τά Πανεπιστήμια, σέ κοινή συνεργασία, ύπουργείο Παιδείας, ή Ἀκαδημία και τά Πανεπιστήμια, σέ κοινή συνεργασία, πρέπει νά καταστρώσουν ένα πρόγραμμα μακράς πνοής, πού θά προβλέπη έντατική χρησιμοποίηση τών φιλολογικῶν μας δυνάμεων, παλαιῶν και νέων, και έκμετάλλευση τών λογοτεχνικῶν μας αξιῶν, πού θά έπωμισθούν τó έργο τών μεταφράσεων. Γιατί οί έκδόσεις πρέπει νά είναι πλήρεις. Καί τó αρχαιο κείμενο, και ή νεοελληνική του απόδοση. Τό κείμενο έπιστημονικά ανεπίληπτο, ώστε νά τιμá όχι μόνο τó προγονικό κλέος, αλλά και τήν έλληνική φιλολογική επιστήμη. Καί ή μετάφραση μνημειώδης, γιατί άπ’ αὐτήν θ’ άπορρέουσιν οί μορφωτικές δυνατότητες τού σύγχρονου κοινού. Μετάφραση σφραγισμένη από τήν ύψιστη άποδοτικότητα τού πλέον ένδεδειγμένου. “Αν ή μετάφραση τής «Ἀντιγόνης» από τόν Κ. Μάνο θεωρεῖται ή τελειότερη, νά χρησιμοποιηθή. “Αν ώρισμένος λογοτέχνης προκρίνεται για συγκεκριμένο έργο, νά τού άνατεθή. Ἀλλιώς, μέσα στα μακρά έρια τού προγραμματισμοῦ, ύπάρχουν περιθώρια άναμονής, ώπου νά έκκολαφθή ό άρμοδιώτερος. Ἡ δλοκλήρωση πρέπει νά προωθῆται όταν βλες οί προϋποθέσεις έγγυῶνται μιá έκδοση υπεύθυνα δριστική.

Παράλληλα όμως ύπάρχουν οί εισαγωγές, οί αναλύσεις, οί έρμηνείες, τά κάθε είδους σχόλια, άδυσάνιστα άντλούμενα ώ; τώρα από ξένες πανεπιστημιακές έργασίες. Κι’ όμως, στόν τομέα αὐτόν, κεφαλιώδης στάθηκε ή συμβολή, επί αὐτομόχθος και ή άφανής θυσία έκκατοτάδων λογίων μας, πού υπηρέτησαν τó ίδιο έτούτο ίδανικό.

“Ο χρυσός τής αρχαιοελληνικής καταβολής θησαυρίστηκεν ήδη σοφά άπ’

τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς γραμματικούς. Ἡ ἀλεξανδρινὴ γραμματεία διαφυλάχτηκεν ἄριστα στὴ σκέπη τῆς βυζαντινῆς μας παρένθεσης. Οἱ Βυζαντινοὶ προσθέτοντας τὸν φόρο τοῦ θυμασμοῦ τοὺς μᾶς κληροδότησαν παράλληλα τὴν σεπτότερη ἀνθιστὴν χριστιανικῆς φιλολογίας. Ἐνῶ οἱ μεταλωσιτικοὶ νεοῦλληνας ἐπύργωσαν τὰ ἱμαλάκια τῆς πίκρας τοῦς διανοίγοντας ὑπομονετικὰ τὴν ἀτραπὸ πρὸς τὸ 1821. Ἐνα ὑπολογισμοῦ μέρος τῆς θυσίας τοῦς, σὺν συμβολῇ στὴν ἀναγέννησή μας, ἀπέβλεπε στὴν ἐκδόσῃ τῶν ἀρχαίων. Ἀπὸ τὸν καρδινάλιο Βησσαρίωνα, τὸν Ἰκνὸ Λάσκαρη, τὸν Μάρκο Μουσοῦρο καὶ τοὺς λοιποὺς, ὡς τοὺς ἱερωμένους λογίους τῆς τουρκοκρατίας κ' ἀργότερα ὡς τὸν Καραῆ, τὸν Δούκα καὶ τοὺς ἄλλους χαλκέντεροὺς τῆς περιόδου τοῦ Διαφωτισμοῦ, οἱ ἀρχαῖοι λίγο-πολύ ἐκδόθησαν ὅλοι. Ὅλη αὐτὴ ἡ σοφία ποὺ κατάκειται ὑπνώττουσα σὲ στρώματα σκόνης καὶ λήθης κειρὸς εἶναι νὰ γίνῃ ζῶσα ὕλη τῆς πνευματικῆς μας ἀφύπνισῃς.

Εἶναι ἀποκαρδιωτικὸ ἢ ἀείρροη πηγὴ καλλιέργειας νὰ εἶναι τόσο προσιτὴ στοὺς ξένους (ὠραῖες ἐκδόσεις γερμανικῆς, γαλλικῆς, ἀγγλοσαξωνικῆς) καὶ μόνο σ' ἐμᾶς ἀπρόσιτη. Εἶναι ἀκατανόητο νὰ κυκλοφοροῦν οἱ ἀρχαῖοι στὴ Ρουμανία κατὰ χιλιάδες, καὶ μόνον ὁ Ἕλληνας νὰ μὴ μπορῇ νὰ τοὺς βρῇ πουθενά. Ὁ Ἕλληνας, ποὺ θὰ τοὺς ἐνωθε σωστότερα, ἀπὸ ἔνστικτο. Ποὺ θὰ τοὺς καταλάβαινε θαυότερα, μὲ τὴν κληρονομικὴ μνήμη. Ποὺ θὰ τοὺς ἀντιμετώπιζε φυσικὰ σὺν παλαιότερες μορφῆς τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ Ἀκόμα κ' ἀπὸ ἀγράμματοὺς διαθέτουμε δείγματα συγκινητικῆς δεκτικότητος—διαπιστωμένα στὶς παραστάσεις ἀρχαίων τραγωδιῶν, ὅπου συρρέουν χωρικοὶ ἀπὸ τὰ περίχωρα. Ἀκόμα καὶ τὸ φιλοπερίεργο τοῦ Ἕλληνα, ἡ τάση τοῦ νὰ ξεσκαλίξῃ τὰ καθέκαστα τοῦ παρελθόντος, μπορεῖ ν' ἀποτελέσῃ ἕνα κίνητρο γιὰ μιὰ τεράστια μορφωτικὴ ἐφεση.

Τρεῖς σειρὲς τρία κέρδη

Οἱ τρεῖς κρατικῆς σειρῆς τῶν ἐθνικῶν ἐκδόσεων (Ἀρχαιότητα—Βυζάντιο—Τουρκοκρατία), ἀποτεινόμενες ἀντιστοίχως στὸ πνεῦμα, στὴν ψυχὴ καὶ στὴν καρδιά, θεμελιώνουν πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅσα μπορεῖ κανεὶς νὰ φανταστῇ. Ἐκεῖνα ποὺ ἐπικυλούμεθα ὡς παρελθὸν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ τὰ προετοιμάσουν ὡς μέλλον. Ὁ ἀρχαῖος, ὁ Βυζαντινὸς καὶ ὁ νεοῦλληνας θὰ δείξουν ὅλα τὰ γνωρίσματα ποὺ τοὺς ταυτίζουν καὶ τοὺς καθιστοῦν τὸν ἕνα συνέχεια τοῦ ἄλλου, νὰ χαράσσουν στὸν ἴδιο ψυχικὸ χῶρο τὴν κατεύθυνση τῆς ἱστορικῆς μοίρας μας. Οἱ ἀρχαῖοι ἰδιαίτερα, οἱ μακρῖνοι καὶ ἀπρόσιτοι, οἱ ἔντρομοι εὐκλειεῖς, θὰ κατέδουν ἀπὸ τὰ θάβρα τοῦς, θὰ κινηθοῦν στὰ μέτρα μας, κοντινοὶ καὶ οἰκειοί, θὰ ἐπηρεάσουν τὴν ζωὴ μας.

Δὲν πρόκειται γιὰ καθυστερημένη ἐπίδειξη ἀρχαιοπληξίας σὲ ἐποχὴ ἀπίθανων ἐπιστημονικῶν ἀθλῶν. Ἡ τεχνοκρατία μπορεῖ ν' ἀχῇ καλύψει τὸ σύμπαν καὶ ν' ἀχῇ ὑποθηκεύσει τὸ μέλλον. Οἱ οἰεσθήποτε τάσεις τῆς ἐποχῆς δὲν καταργοῦν τοὺς ἀρχαίους, ποὺ ἴσως ἴσως, μὲ τὴ θεωρία μόνον καὶ χωρὶς τὸ πείραμα, διετύπωσαν ἀπὸ τότε ἀλήθειες ἀσύλληπτες. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν παύουν νὰ εἶναι αἰώνιοι, νὰ ἀντιπροσωπεύουν τὸ κάλλος καὶ νὰ θεμελιώνουν τίς θεωρητικῆς σπουδῆς. Ἀλλά

και πέρα απ' αυτές, είναι οι άφθαρτοι δωρεοδότες ταυ ανθρωπιστικου ιδεώδους—
 πυξίδας αυτονόητης για κάθε άτομο, του κάθε καιρου, της κάθε χώρας.

Εμεις, άμεσοι κληρονόμοι, έχουμε να καρπωθούμε περισσότερα. Πρώτον—
 και κύριον—το κοινό αυτό δώρο, τα ανθρωπιστικά γράμματά, για
 μία επανεκκίνηση της πνευματικης μας πορείας που ταλαιπωρήθηκε άγωνα μέσ'
 από βλαπτικές τεθλασμένες.

Δεύτερον, την αυτογνωσία μας. Μέσ' στα μνημεία του λόγου, κι' όχι
 αποκλειστικά των μεγάλων. Ξο, περισσότερο, στους μίμους, στους υπερδρακόν-
 οισους αρχαίους που δεν έφθασαν ποτέ ως την νεοελληνική γλώσσα, διαφυλάσσον-
 ται λεπτομέρειες και ειδήσεις και εκδηλώσεις από κείνες που πολλές φορές έπα-
 νη αληθινή ήταν έκτοτε και κάθε τόσο εκδραστηριάζονται, θεβαιώνοντας πόσο αδιά-
 νη αληθινή ήταν έκτοτε και κάθε τόσο εκδραστηριάζονται, θεβαιώνοντας πόσο αδιά-
 νη αληθινή ήταν έκτοτε και κάθε τόσο εκδραστηριάζονται, θεβαιώνοντας πόσο αδιά-
 νη αληθινή ήταν έκτοτε και κάθε τόσο εκδραστηριάζονται, θεβαιώνοντας πόσο αδιά-

Τρίτον, την εθνική τόνωση, που ξεκινάει άκριτως από την αυτο-
 γνωσία. Ο Έλληνας θά συνειδητοποιήσει τον εθνικό χαρακτήρα του. Θά έπιση-
 μάνη τα σφάλματα που τον ώδήγησαν στο θάνατο, τις άρετες που κινητοποίησε
 μπρός στον κίνδυνο. Θά βρει τον εαυτό του να πραγματώνη μέσα στο χρόνο άουλ-
 λογίστα θαύματα εψυχίας, ήθους μεγαλείου και πνευματικης ανάτασης. Και θά
 συγκομίζει άδιδάκτες δυνατότητες συνετισμού, άφορμές διδασμάτων, ευκαιρίες
 εξάρσεων, μέτρα για την κλιμάκωση της ιστορικης του εθούνης.

Κατά κάποιον έμμεσο τρόπο, οι προτεινόμενες εθνικές εκδόσεις θ' αποτελέ-
 σουν ένα είδος προπαγάνδης. Μήπως οι εκδόσεις (που εκάλυπταν το 80%) δεν
 στάθηκαν το όπλο του κομμουνισμού; Τι αντιπαρέτασε η Πολιτεία τον ίδιο
 καιρό; Τι ποτε! Βέβαια, η Ελλάδα είναι ιδέα, και δεν έχει ανάγκη να προπα-
 γανδισθή. Της άρκει το άπλο αυτό, που δεν έγινε: να προβληθή. Και τότε, μαζί
 με την πνευματική άνανψη, μαζί με την πολιτιστική άνοδο, έρχεται και η εθνική
 τόνωση.

Από την άποψη τούτη προκύπτει παράλληλα ως ανάγκη η άξιοποίηση της
 συσσωρευμένης λαογραφικης ύλης και η άνχουγγραφή και εκ νέου κατάστρωση
 της Ιστορίας μας, άπογοητευτικά άγνωστης μετά την Άλωση.

Ένας συναγεμός προσπαθειών

Οι εκδόσεις δεν εξαντλούν το θέμα, άλλ' άπλως το εγκαινιάζουν. Παράλ-
 ληλα με τις έπίσημες, χρειάζονται σειρές εκλαϊκευμένες, που θά παίξουν σημαν-
 τικό ρόλο. Σειρές πάμφθηνες, προσιτές στον καθένα. Όπως ο ΟΠΑΠ έλυσε τα
 θέματα του άθλητισμού, ένας ανάλογος οργανισμός θά μπορούσε να χειρισθή τις
 εκδόσεις. Θά μπορούσεν έπίσης να γίνει προσφυγή στην ιδιωτική δραστηριότητα
 — τους εμπόρους έβδομηδείων τευχών, που αντικατέστησαν τους εκδότες — που
 τροφοδοτούν σήμερα το πανελλήνιο με άχρηστα ή νοθευμένα υποπροϊόντα ξένης
 δοκησισοφίας — άφου δεν υπάρχει άγρονομία του πνεύματος — σκεπόμενα συχνά

ἀπὸ τὴν κάλυψη καθηγητικῶν ὀνομάτων ποῦ ἐποπτεύουν ὄθην ἀνύπαρκτα συντακτικὰ ἐπιτελεῖα.

Μὲ τίς ἐκδόσεις λοιπὸν πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἕνας συναγερμὸς προσπαθειῶν, μιὰ σταυροφορία. Οἱ ἀρχαῖοι νὰ ἐμποτίσουν τὸν τρόπο ζωῆς μας. Οἱ Βυζαντινοὶ νὰ πρᾶνουν τὴ θρησκευτικὴ μας παράδοση. Οἱ μεταβυζαντινοὶ νὰ ἐμπλουτήσουν τὸν λαϊκὸ μας πολιτισμὸ. Ἄλλ' αὐτὰ, ἐν συνδυασμῷ μὲ μιὰν ἀναδιάρθρωση τῆς παιδείας καὶ μὲ μιὰ διέυρυνση τοῦ πνευματικοῦ χώρου.

Θὰ πῆγαινε πολὺ νὰ ἐκταθοῦμε ἐδῶ στὰ τῆς παιδείας, ποῦ εἶναι θέμα πελώριο καὶ μόνιμα ἀκάνθωδες. Τὸ ὅτι χωλαίνει, τὸ πιστοποιεῖ καὶ μόνον τὸ γεγονός ὅτι τὰ παιδιὰ εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ φοιτοῦν δυὸ φορές τὴν ἡμέρα: τὴ μιὰ στὸ σχολεῖο καὶ τὴν ἄλλη στὸ φροντιστήριον. Αὐτὴ ἡ ἀνεπάρκεια τῆς ἐπίσημης παιδείας πρέπει νὰ λείψῃ. Νὰ δημιουργηθοῦν περιθώρια γιὰ τὴν παράλληλη ἐξωσχολικὴ πνευματικὴ ψυχαγωγία. Νὰ δισφραλισθοῦν ὄροι ποῦ δὲν θὰ καλύπτουν ὅλη τὴν περίοδο τῆς νεότητος, ἀλλὰ ἕνα τμήμα τῆς θὰ τὸ προσφέρουν στὴ δράση ἢ σὶδ ἐπάγγελμα. Οἱ σταδιοδρομίες, ποῦ ἀρχίζουν σήμερα στὰ 15, νὰ ἐγκαινιάζονται πολὺ νωρίτερα, πυρακτωμένες ἀπ' τὸν ἐνθουσιασμὸ καὶ τὴ δυναμικότητα ποῦ διέπουν τὰ νιάτα—αὐτὰ ποῦ ἄλλοτε θυματουροῦσαν ἀπὸ τὰ 20. Μιὰ γενικὴ στοιχειώδης ἐκπαίδευση τεσσάρων ἐτῶν θὰ ἦταν ἀρκετὴ. Θὰ μπορούσε ν' ἀκολουθῇ ἕνας τριετὴς κύκλος, προπαρασκευαστικὸς, ποῦ θὰ προετοίμαζε κάθε παιδὶ ἀνάλογα μὲ τίς κλίσεις του—θεωρητικὸς, πρακτικὸς, τεχνικὸς, ἐπαγγελματικὸς κλπ. Κι' ἕνας τελευταῖος κύκλος, ἐπίσης τριετὴς, γιὰ τὴν ἐκπαίδευση στὸν κάθε κλάδῳ. Τὰ ὑπόλοιπα θὰ ἦταν ἔργο τῆς ἀνωτάτης παιδείας. Σ' ὅλους ὅμως τοὺς κλάδους νὰ ἐνσταλάζεται ἡ ἐλληνικότητα, ὁ ἀνθρωπισμὸς, ἡ ψυχικὴ καλλιέργεια.

Μιὰ παρόμοια μεταρρύθμιση θὰ ἐφοδίαζε τὸν τόπο μὲ νιάτα στέρεα, ποῦ νὰ πιστεύουν στὸν ἑαυτὸ τους καὶ στὸ μέλλον τους, νὰ πιστεύουν στὴ χώρα τους καὶ στὰ ἰδανικά της, θωρακισμένοι τόσο, ποῦ ν' ἀποστρακίζονται πάνω τους ὅλοι οἱ παντοῖοι «...ισμοὶ» ποῦ φθειροῦν τὴν ψυχικότητά τους.

Παρόμοια νεότητα θ' ἀποτελοῦσε κάποτε καὶ τὸ μεγάλο καλλιεργημένο σύνολο ποῦ προσδοκοῦμε ὡς ἀναγνωστικὸ κοινόν.

Στὸν τομέα ἐξ ἄλλου τῆς διέυρυνσης τοῦ πνευματικοῦ χώρου, πολλὰ θὰ μπορούσαν νὰ γίνον, ἔκτανὰ νὰ ἐπιβάλουν τὸν τόπο σὰν ἕναν ἀπέραντο νὰ τοῦ πνεύματος.

— Πηχκοσμίου κύρους εἰδικὰ πανεπιστήμια στὴ γενέτειρα τῶν μεγάλων σοφῶν μας (ιατρικὴ σχολὴ στὴν Κῶ, κλπ.).

— Ὁργανισμὸς ἀρχαίας τραγωδίας ποῦ θὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἐλληνικὴ γραμμὴ ἔρμηνείας, προπαρακινώντας τὸν χειμῶνα μὲ ἐμφωνίσεις σὲ ξένες πρωτεύουσες καὶ ἀναλαμβάνοντας τὸ καλοκαίρι τὰ ἐπίσημα «φεστιβάλ». Διαθέτοντας μόνιμο ἔμφυχο ὄλικόν, μὲ χορὸ ἀκατάπαυστα γυμναζόμενο, θὰ μπορεῖ μὲ μιὰ «δεύτερη σκηνή» νὰ ἀξιοποιῇ τὰ ἀπανταχοῦ τῆς ἐπικρατίας ἀρχαῖα θέατρα, ἐκκολάπτοντας ταυτόχρονα τοὺς τραγωδοὺς ποῦ θὰ ἀνανεώνουν τὸ ὄλικόν τοῦ κύριου θιάσου.

— Ἀναδιώσεις ἐορτῶν σὲ τουριστικὰ πλαίσια, ἀρχαίους κάλλους (στὴ Δῆλο, ἢ Παναθήναια, κλπ.), βυζαντινῆς μεγαλοπρεπειας (Μυστράς) καὶ ὑπεύθυνη ὀργάν-

νωση τῶν τοπικῶν ἐκδηλώσεων (Ἀναστενάρια κλπ.), πολλὲς ἀπὸ τίς ὁποῖες ἔχουν ἀρχαία τῆ ρίζα τους.

— Ἀξιοποίηση τοῦ λαϊκοῦ μας πολιτισμοῦ καὶ ξανάνθισμα τῆς λαϊκῆς τέχνης, ἱκανῆς νὰ ἐπιβληθῆ σὰν «μόδα» σὲ παγκόσμια κλίμακα, ἀλλὰ καὶ νὰ ζωογονήσῃ τὰ ρημαγμένα χωριά μας.

* Ἄλλες, εἰδικώτερες, μέριμνές μποροῦν ν' ἀποβλέψουν : στὴν ἔδρυση ὑποχρεωτικῶν βιβλιοθηκῶν :

— Δημόσιων, δημοτικῶν, κοινοτικῶν, σχολικῶν (γιὰ τὸ διδασκτικὸ προσωπικὸ καὶ γιὰ τὸ μαθητικὸ, κατὰ τάξιν). Βιβλιοθηκῶν γιὰ τὰ πλοῖα, καὶ τίς κατασκηνώσεις, γιὰ τοὺς ἀπόδημους. Καὶ βιβλιοθηκῶν ἐξειδικευμένων, ὥστε νὰ καταστοῦν πλήρεις : ἱστορικῶν, φιλολογικῶν, ἐπιστημονικῶν.

— Ἰδρυση Βιβλιογραφικοῦ Ἰνστιτούτου, ὥστε ὁ δημιουργὸς νὰ μὴ χρειάζεται πρῶτα νὰ γίνῃ βιβλιογράφος.

— Ἰδρυση τοπικῶν ἐθνολογικῶν μουσείων καὶ κατὰ μεγάλες περιφέρειες, λογοτεχνικῶν.

— Ἰδρυση Ἑλληνικῶν Ἰνστιτούτων γιὰ τὴ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ φιλολογίας στὶς ξένες χώρες ὅπου ὑπάρχει ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἢ ὅπου ὑπάρχει ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ἑλλάδα (πόσες φυλές τῆς Μ. Ἀνατολῆς δὲν καμαρώνουν ὡς ἀπόγονοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου!). Δωρεᾶν πανεπιστημιακὴ φοίτηση τῶν ἀριστευόντων ἀλλογενῶν, ποὺ γυρίζοντας κάποτε στὶς πατρίδες τους θὰ γίνωνται οἱ κήρυκες τῆς ἑλληνικῆς φιλίας.

— Ὁργάνωση σὲ νέες θάσεις τῶν λογοτεχνικῶν βραβείων, ὥστε νὰ λείψῃ ἡ παρωδία τῶν σημερινῶν, καὶ καθιέρωση εἰδικῶν βραβείων γιὰ ἔργα ποὺ ἀξιοποιοῦν τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, καθὼς καὶ γιὰ ἔργα τοπικῆς ἱστορίας, ἀπὸ τὴ σύνθεση τῶν ὁποίων θὰ προκύψῃ ἡ πλήρης ἐθνικὴ ἱστορία.

Ἡ κλιμάκωση παρόμοιου προγράμματος θὰ διαμορφώσῃ συνθηκὴς ποὺ θὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἐπιμόρφωση καὶ διάπλαση τοῦ σημερινοῦ, τοῦ κατὰ πλειοψηφίαν ἀδιάφορου κοινοῦ, τοῦ μεγάλου κοινοῦ, αὐτοῦ ποὺ ὑποτιμητικὰ καλεῖται «λαϊκὸ», καὶ ποὺ πρέπει νὰ γίνῃ ἀπλᾶ μορφωμένο κοινὸ. Ὡταν ἀνέβῃ ἡ γενικὴ πνευματικὴ στάθμη.

Ἡ ρόλος τοῦ κοινοῦ

Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ κοινοῦ ἀποτελεῖ τὸ δεῦτερο σκέλος, χωρὶς τὸ ὁποῖο λογοτεχνικὴ ζωὴ δὲν ὑπάρχει. Κατὰ τὰ δυτικὰ δεδομένα, ἀνάλογα μὲ τὸν πληθυσμὸ μας, τὸ κοινὸ μας ἔπρεπε νὰ κυμαίνεται στὰ δύο ἑκατομμύρια, ἐνῶ μόλις φτάνει τίς 3.000 (μαζὶ μὲ 300.000 ἀναγνώστες λαϊκῶν ἐντύπων). Πρὸς τὸν μεγάλο λοιπὸν αὐτὸν στόχο πρέπει νὰ τείνομε. Πρὸς τὸ μεγάλο κοινὸ, τὸ ἄγρυπνο, τὸ καλλιεργῆμένο, ποὺ παρακολουθεῖ, ἐνδιαφέρεται, περιμένει. Τὸ κοινὸ ποὺ ἀναδεικνύει τὸν ἐντιμὸ μόνθο, θέτοντας φραγμοὺς στὶς ἄσημαντότητες. Τὸ κοινὸ ποὺ ἐπιβραβεύει μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸ του, ποὺ δισαιθάνεται τὴν ποιότητα, ποὺ ξεχωρίζει τὰ μεγέθη, ποὺ βοηθαίει τὴν ἀμιλλα. Ὅταν ὑπάρξῃ τέτοιο κοινὸ, θᾶχουν μπῆ τὰ θεμέ-

για ελλεικρινούς πνευματικής ζωής και θάχνη αυτόματα θεομεθετηθή μιὰ μόνιμη ιεράρχηση.

“Αν, υπό τις κρατούσες συνθήκες, περιμένουμε από τους δημιουργούς μας μεγαλουργήματα, άγνοούμε τους θρους που έκτρέφουν τόν λογοτέχνη. Κι’ αν περιμένουμε τὸ χρόνο ν’ αὐξήση και νὰ βελτιώση τὸ κοινό, ματαιοποιούμε. “Ανάμεσα στις δυὸ ὄχθες κυλάει αὐχμηρὴ και ἀξενη ἡ πραγματικότητα, που γίνεται: ὀλοένα ἀντιπνευματικώτερη. Αὐτὴ ἡ πραγματικότητα πρέπει νὰ υπερπηδηθῆ μεθοδικά. Καί τῆ γέφυρα που θὰ ἐνώση δημιουργούς και κοινό, μόνον ἡ πολιτεία μπορεί νὰ τὴν ὑψώσει, — ἡ πολιτεία που ἀποτελεῖ τὴν ὀλοποίηση τῆς ἐθνικῆς διάρκειας, για τὴν ὀποία δουλεύουν τὰ γράμματα.

Μὲ ὄσα ἐκθέσαμε στὸ προηγούμενο, μπορεί νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ σταδιακὴ ἐπιμόρφωση τοῦ ἀκατατόπιστου κοινού και νὰ διαπλασθῆ ἡ νεολαία που θὰ ἀποτελέσῃ τὴν εὐρεῖα καλλιεργημένη βάση τοῦ μέλλοντος. Κατὰ τὴν ἴδια περίοδο μπορεί νὰ συντελεσθῆ ἡ τόνωση τῶν δημιουργῶν και ἡ μεταβατικὴ τους προώθηση πρὸς τὴν ἐπαγγελματικοποίηση. Χωρὶς φθορὰ σὲ ἀντίθετους θιοπορισμούς νὰ καταθέσουν πλήρεις τίς δυνάμεις τους στις ἐθνικὲς ἐκδόσεις. “Αναπνέοντες “Ελλάδα, ἀπ’ τὴν “Ελλάδα θὰ ἐμπνέονται. Καί ἀκούμενοι καθημερινά, ἐκτὸς ἀπ’ τὴν προσωπικὴ τους ὀφέλεια, θὰ ζεσταθοῦν μὲ ἐμπιστοσύνη, θὰ συνειδητοποιήσουν τὴν εὐθύνη τους, θὰ ὑψωθοῦν στις ἀξιώσεις μιᾶς ἀποστολῆς. Αὐτρωμένοι ἀπ’ τὸν τραγικὸ τους μονόλογο, θὰ τιάζουν τὸν μουδιασμένο πτωχοπροσδιορισμό τους. Κι’ ἀπ’ τὴ δειλὴ ἐρασιτεχνία τῆς ἄλλοτε θὰ ἐκπηδήσουν οἱ ἐμπλοεὶ ἀπὸ σθένος και πίστη, οἱ ἱεραργοὶ που κατευθύνουν τὰ ἀναστήματα που ἐπηρεάζουν. Θὰ καλοῦνται νὰ ἐπικοινωνοῦν μὲ τὴ μαθητικὴ νεότητα, νὰ διδάσκουν στὰ ἐλληνικὰ ἴνστιτούτα, νὰ ὀργάνουν σὲ μιὰ ἐπιμορφωτικὴ στυροφορία τὴν ὑπαίθρια “Ελλάδα, νὰ διευθύνουν πνευματικὰ ἰδρύματα (βιβλιοθηκες), νὰ ὑπηρετοῦν ὡς μορφωτικοὶ ἀκόλουθοι. “Οσοι ἐκφράζουν συγκινητικὰ τὴν “Ελλάδα νὰ μεταφράζονται, για νὰ μᾶ; μάθουν οἱ ξένοι σὰν ράτσα. Κι’ ὄσοι ὀραθεύονται νὰ κερδίζουν τὴν πλήρη ἀνεση για τὴν περαιτέρω ἀπόδοσή τους. Κι’ ὄνα μόνον σημκντικὸ ὄιομα ἂ; βλαστάνῃ ἀνὰ εἰκοσαετίαν, τὸ κέρδος θὰ εἶναι ἀνυπολόγιστο.

Μικρότερες ὀποχρεώσεις

Για τὴν Πολιτεία ὄμως προκῦπτουν, για τὴν ὄρα και για πάντα, και ὀποχρεώσεις μικρότερες, ἀλλ’ ὄχι λιγώτερο συντελεστικές. Δὲν ἐπιτελεῖ ὄυτε ἡ ἴδια τὸ χρέος τῆς ἔναντι τῶν γραμμάτων μας, ὄρηθώ;τας τὴν ἐπαρῆ μὲ τὸ κοινό. Τὰ ἀναγνωστικὰ τοῦ δημοτικῶ ἐπρεπε νὰ γράφονται ἀπὸ λογοτέχνες. Τὰ «Ψηλὰ Βουιὰ» τοῦ Πικπαντωνίου και ὄ «Ψᾶρος τοῦ Χυροῦ» τοῦ Νιρδᾶνα πείθουν για τὴ διαφορά. Τὰ «Νεοελληνικὰ ἀναγιώματα», ὄπου ὀραίνονται οἱ πρῶτες ἀγάπες, ὄριθουν ἀπὸ κακὲς διασκευὲς ὄημοσιογραφικῶν κειμένων και κατὰχρησῆ παλαιῶν ὄνομάτων. “Η λογοτεχνία τῆς τελευταίας πεντηκονταετίας ἄγνοεῖται. Τὸ κράτος τὴν θεωρεῖ πολῦτιμο ἐμπόρευμα προκειμένου νὰ τὴν φορολογήσῃ ὡς βιβλίο, ἀλλὰ περιφρονητὰ ὄλη προκειμένου νὰ καταβάλῃ συγγραφικὰ ποσοστά. Περιττεύει νὰ μνημονοῦσουμε ὄτι πανηγυρικὴ περιφρόνηση τὴν συνοδεῦει και στὰ Πανεπιστήμια.

Ἄλλος τομέας: τὰ κρατικά ραδιόφωνα: Μεταδίδουν σὲ ἀκατάλληλη ὥρα λογοτεχνικά κείμενα συνεχίαις, γιὰ τὰ ὁποῖα παρέχεται γενναία ἀμοιβή στὸν συνδικαλισμένον ἠθοποιό, καὶ καταγέλαστο ποσοστὸ (ἢ οὔτε αὐτὸ) στὸν συγγραφέα. Τὸ σπουδαιότερο βμω: δὲν εἶναι τὰ ποσοστά. Εἶναι ἡ ἀσκησιμὸς ἐμπορίου, στὴ θέση μιᾶς μορφωτικῆς καλλιέργειας πού προσδοκᾷ κανεὶς ἀπὸ ἐπίσημο ὄργανο. Ἐννοοῦμε τίς παμπληθεῖς ἐκπομπές με ἀνώνυμα γλυκερὰ ρομάντσα (διαφημιστικῶν ὀργανισμῶν), ἐνῶ ἡ λογοτεχνία μας διαθέτει ἀφθονα, σὲ πλούσια κλίμακα ἔργα, ἱκανὰ νὰ ἐξοικειώσουν τὸν οἰονδήποτε με τὴν πνευματικὴ μας παράδοση.

Ἔστερα ὁ Τύπος. Μέχρι τὸν πόλεμο στάθηκε στρωγικὸ καταφύγιο τῆς λογοτεχνίας μας. Τώρα στίς σχετικῆς στήλες δὲν διαχειρίζονται πιά λογοτέχνες, πού ἔχουν ὅμως ἐξοβελιστῆ καὶ ἀπὸ τὰ περιοδικά. Στίς σελίδες τους παίζεται ἡ διάπλαση τριακισίων χιλιάδων οἰκογενειῶν, με τρόπους πού ὑπαγορεύει ἡ ἐμπορικὴ σκοπιμότητα. Κι' ὡστόσο τὸ κράτος παρέχει «ἀτέλεια χάρτου», χωρὶς τὴν ἀντιπαροχὴ ἑλληνικῆς βλῆς, τόσο ἀπὸ τὰ περασμένα μας, ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς ζωντανούς λογίους. Μιὰ μορφὴ ἔμμεσης ὑποβοήθησης μένει κι' αὐτὴ ἀχρησιμοποίητη.

Τὸ ἴδιο ἀχρησιμοποίητη παραμένει ἡ δραστηριότητα τῶν βιβλίων-φυλλιδίων, σπαταλῶμενη σὲ ἀπατηλὲς ἀλληλομιμήσεις, δλότελα ἀποξενωμένες ἀπ' τὰ ἑλληνικά γράμματα, ἐνῶ θὰ μπορούσε ἐνισχυμένη καὶ ἐποπτευόμενη, νὰ δικτυώγη μιὰ προγραμματισμένη κατεύθυνση ἐπιδιώξεων.

ἌΟ παράγων «διαφήμισις»

Ἡ ἀγορά μας ἔχει «ἀμερικανοποιηθῆ». Τὰ πάντα ἐκπηγάζουν ἀπὸ τὴ διαφήμιση. Κι' ὅλοι οἱ παραπάνω τρόποι: ἀποτελοῦν θεμιτὲς πηγές προβολῆς τῆς λογοτεχνίας μας. Ἄν, προσωρινά, τίς ζητᾷ κανεὶς ἀπ' τὸ κράτος, εἶναι γιὰ τὸν οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι ἀποτελοῦν (ἄμισθους) ἐργάτες τῆς πολιτείας. Τὸ κράτος εἶναι ὁ ἐργοδότης τους, κι' ὄχι ὁ ἀνύπαρκτος ἐκδότης. Ἄν ὁ Καζαντζάκης ἐγνώρισεν ἐπανεκδόσεις, ἦταν γιὰ τὸν ἀναδημοσιεύονταν πληθωρικὰ ὅσα τοῦ ἐγκωμιάζει ὁ ξένος Τύπος. Κι' ἂν γράφονταν γιὰ μιὰ Ἑλληνίδα ὅσα γράφθηκαν γιὰ τὴν ὁ Σαγκάκ, οἱ γούρα θὰ γινόταν κι' αὐτὴ διάσημη. Με τὸ νᾶχη διαφημιστῆ ραδιοφωνικά, ἕνα ἀνώνυμο ἀνάγνωσμα γιὰ πικρὲς ἀγάπες πραγματοποιήσε τὸν ἀπίθανο ἀριθμὸ 200.000 ἀντιτύπων, ἐνῶ ἡ πολύχρονη ἀνάλωση σοβαρῶν μας λογίων σὲ ἀπέθουτες κατακτήσεις τοῦ λόγου προσφέρουν ἀπλῶς τὴν ἀποκαρδίωση, σὲ ἐπέκταση τῆς παγερῆς ἀδιαφορίας πού τοὺς ἐκάλυπτε γράφοντας. Τὸ ἴδιο τὸ κράτος ἀποτιμᾷ τὸ θραβεύμενο σενάριο τοῦ μὴ λογοτέχνη δεκαπλάσια ἀπ' ὅτι τὸ ἔργο τοῦ συνήθως μὴ θραβεύμενου συγγραφέα. Τὸ ἴδιο τοὺς στίχους τοῦ στιχουργοῦ, τοῦ συνήθως μὴ θραβεύμενου συγγραφέα. Τὸ ἴδιο τὴν κλωσιὰ τοῦ ποστὰ φεστιβάλ, ἀλλ' ὄχι τὴν ἔμπνευση τοῦ ποιητῆ. Τὸ ἴδιο τὴν κλωσιὰ τοῦ ποστὰ φεστιβάλ, ἀλλ' ὄχι τὰ θεμελιώδη ἔργα τοῦ πνευματικοῦ μας πολιτισμοῦ. Ἐμδοσφαιριστῆ, ἀλλ' ὄχι τὰ ἐπιμελῶδη ἔργα τοῦ πνευματικοῦ μας πολιτισμοῦ. Ἐμφανέστερη εἶναι ἡ εἰκόνα στὸν τομέα τῶν δίσκων—εἶδος ἀγνωστο προπολεμικῆ—κατὰ ἑκατομμύρια διαδιδόμενο σήμερα. Γιὰ τὸ κοινὸ κεντρίζεται ἀδιάκοπα ἀπὸ πληρωμένους διαφημίσεις καὶ ἀπλήρωτες περιγραφές καὶ ὀλοσέλιδες συνεντεύξεις. Στὴ θέση τῆς μουσικῆς ἀγωγῆς εἰσήλασεν ὁ τυμπανοθραύστης τοῦ λαϊκίζοντος ὄρου.

μαγδοῦ, όπως στὸν θεατρικὸ χῶρο εἰσήλασαν οἱ δευτέρες μὲ τὴς «σέξυ» ἐξομολογήσεις, τοῦ ἀνανεούμενου συζύγου, τὰ ἴνεο αποκτώμενα τέκνα, τὰ φωτογραφημένα ἐσωτερικὰ πολυτελῶν καὶ πολὺ σύντομα ἀποκτηθέντων διαμερισμάτων. Ἡ συνεχὴς αὐτὴ παγίδευση τῆς προσοχῆς τοῦ κοινοῦ συνετέλεσεν ὥστε τὰ πέντε προπολεμικὰ θέατρα νὰ εἶναι σήμερα 27. Ἄλλ' οὔτε αὐτὸ σημαίνει θεατρικὴ ἀγωγή. Καταρρακώθηκε ἡ ἀξία τῶν θεατρικῶν συνόλων καί, κυρίως, ἐξαφανίστηκε ἡ γενιὰ καὶ ἡ διαδοχὴ τῶν σοβαρῶν Ἑλληνικῶν θεατρικῶν συγγραφέων. Στὴ λογοτεχνία, δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε πάντα ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ ἐμφανίζονται ὑπομονετικοὶ ἐθελοντές, νὰ συντηροῦν τὴν ὑποτυπώδη παρουσία τῆς, μὲ τὰ τελευταῖα ψυχικὰ τους ἀποθέματα.

Ἄν πιστεύουμε

Ἄλλὰ ἡ ὑποτυπώδης παρουσία περιττεύει. Ἡ δὲν πιστεύουμε στὸ πνεῦμα καὶ τὴ σημασία του ἤ, ἂν πιστεύουμε, τὸ δοῦνουμε ν' ἀνακτήσῃ τὴ λάμψη του καὶ τὸν ζωτικὸ του χῶρο. Ὑπέδειξα μερικὸς τρόπους. Ἄν ἄλλοι γνωρίζουν καλύτερους, ἄς τοὺς ποῦν, πρὶν εἶναι πολὺ ἄργά. Περισσότερο ὅμως ἀπ' τὴν ἐκθεσὴ τους, σημασία ἔχει ἡ πραγματοποίησή τους. Ἄν πονᾶμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα, εἶναι ἀπαράδεκτο ν' ἀδρανοῦμε. Τόσο περισσότερο πού, παρὰ τὴν ἐπιφάνεια τῆς ἰσχύος, στὸ ὑπέδαφος κρύβονται ἀκόμα θαυμαστὲς δυνατότητες ἐνὸς λαοῦ μὲ ἀχρησιμοποίητα περισσεύματα σφρίγους.

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Μηνιαία Ἐπιθεώρησις

τῆς Ἑλληνικῆς Ἐταιρίας Διοικήσεως Ἐπιχειρήσεων

Ἐκδιδομένη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1966

Γραφεῖα: Φιλελλήνων 6, Ἀθήναι

Τηλέφωνον: 220.789

Δι' ἔγγραφην Συνδρομητῶν

καὶ πώλησιν τευχῶν

πρὸς δρχ. 30 ἕκαστον